

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Інститут історії, етнології і права
Кафедра всесвітньої історії**

**НАРОДИ СВІТУ І ВЕЛИКА ВІЙНА
1914-1918 РР.**

*Матеріали Всеукраїнської
наукової конференції
3-4 квітня 2015 р.*

Вінниця – 2015

УДК 94(100)«1914/1918»(06)
ББК 63.3 (0) я 43
НЗ0

*Рекомендовано до друку вченою радою інституту історії, етнології і права
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського (протокол № 4 від 10 грудня 2014 р.).*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ю.А. Зінько (відповідальний редактор), О.А. Коляструк,
П.М. Кравченко, О.М. Кравчук (відповідальний секретар) О.А. Мельничук,
О.П. Реєнт, І.М. Романюк, І.І. Поп.

Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 2015 р. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 350 с.

У збірнику представлено статті й матеріали учасників Всеукраїнської наукової конференції «Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.». Автори статей досліджують різні проблеми першого глобального конфлікту у ХХ ст. та його регіональний вимір.

Видання призначено для науковців, викладачів, студентів, усіх, хто цікавиться історією початку ХХ ст.

Автори вміщених статей та матеріалів висловлюють власну думку, що не завжди збігається з поглядами членів редколегії. Відповідальність за достовірність матеріалів, фактів і висновків несуть автори публікацій.

**УДК 94(100)«1914/1918»(06)
ББК 63.3 (0) я 43**

ISBN 978-617-7212-86-6

Калитко С. Л.	
Карні експедиції на Поділлі в 1917 – навесні 1918 рр. та участь в них австро-угорської армії	257
Мельник Н. М.	
Висвітлення подій початку Першої світової війни на сторінках газети «Подолія»	267
Круглікова С. С.	
Вінниччина в роки Великої війни	269
Яременко О. І.	
Австро-угорська окупація Вінниці в 1918 р.	275
Рагушняк І. І.	
Проскурівське земство в 1914-1917 рр.	279
Горбатюк М. В.	
Громадсько-політична діяльність А. Ніковського у роки Першої світової війни	287
Косаківський В. А., Рудь В. С.	
Спогади М. З. Жука про події часів Першої світової та громадянської воєн в с. Комарівка	292
Рекрут В. П.	
Кооперативна і громадсько-політична діяльність П. Відибіди на Поділлі у 1914-1918 рр.	296
Колесник В. В.	
Антон Турчанович (1854–1943). Матеріали до біографії	301
Дубровський М. В.	
О. Брусилов на Поділлі	314
Лубковська А. О.	
П. Скоропадський і українізація 34-го армійського корпусу	316
Войнаровський А. В., Бондар К. С.	
Проблема біженців та Україна в роки Першої світової війни	322
Бураков Ю. В.	
Бойова операція «Луцький прорив» 1916 р. у спогадах генерала О. Брусилова	327
Варгатий А. Д.	
Періодичні видання Наддніпрянської України у 1914-1916 рр.	333
Стоянов Є. С.	
Чехословацькі легіони на території України в роки Першої світової війни	338
Відомості про авторів	345

ПРОСКУРІВСЬКЕ ЗЕМСТВО В 1914-1917 РР.

Одним із рубіжних моментів у розвитку органів самоврядування на Поділлі стала Перша світова війна. Цей світовий конфлікт змінив усе життя мешканців Російської імперії, суттєво скоригував діяльність її державних установ і органів місцевого самоврядування, зокрема, й у прифронтовій Подільській губернії. Запроваджені на Правобережжі у 1911 р. органи земського самоврядування стали здійснювати, крім своїх функцій, ще й допоміжні для армії заходи. Окремі аспекти зазначеного питання на Поділлі вивчали С. Гуменюк [9], Л. Дровозюк [11], О. Завальнюк і В. Стецюк [14], С. Єсюнін [12], О. Комаренко [17], О. Кравчук [18], А. Мещишин [19] та ін., але загалом зазначене питання не достатньо вивчене в українській історіографії. З огляду на це, автор поставив перед собою мету – висвітлити основні напрямки діяльності Проскурівського земства у 1914-1917 рр.

Проскурівський повіт був одним з 12-ти повітів Поділля. Повіт мав площу 2364, 6 кв. верст, на якій розташовувалося 9 міст і містечок, 199 сіл з населенням 323 120 осіб.

Проскурівську земську управу напередодні Першої світової війни очолював С. Кисельов. Його обрали очільником самоврядування 14 травня 1912 р. Шість Проскурівські повітові земські збори. За освітою він був правник. За політичними переконаннями на час обрання головою земської управи С. Кисельов підтримував російські націоналістичні сили [7, с. 294], а згодом вступив до ліберальної партії кадетів [10, с. 2].

На той час в управі працювало 34 осіб [22, с. 1, 2]. Зокрема, голова опікувався продовольчою справою, відділом народної освіти, загальним наглядом за справами управи і підвідомчих їй установ [22, с. 29].

Передреволюційні роки позначені вагомими успіхами і діяльністю Проскурівського земства та його голови С. Кисельова. Так, у лютому 1913 р. він став Почесним опікуном Проскурівського Олексіївського реального училища. Земський голова надавав закладу всебічну адміністративно-організаційну допомогу [13, с. 275], щорічно вносив на його розвиток від 300 до 500 крб. Ці кошти використовувалися на підтримку учнів з бідних родин, а також на фінансування медичного обслуговування вихованців, закупівлю підручників, організацію культурних заходів тощо [12, с. 366]. Саме за ініціативи С. Кисельова у квітні 1913 р. земська управа звернулася до Міністерства народної освіти з проханням перетворити реальне училище на класичну гімназію. Питання фактично вирішили позитивно, але необхідно було виконати умови щодо пристосування будівлі закладу під гімназію (будівництво актового та гімнастичного залів, придбання лабораторного обладнання для кабінету природничих наук). На все була потрібна сума 30-35 тис. крб. Чергові повітові збори на початку 1914 р. схвально відгукнулись на пропозицію профінансувати цей проект із земських коштів [13, с. 276].

7-10 жовтня 1913 р. Проскурівські земські збори ухвалили створити в повіті шкільну мережу загального навчання, а кількість початкових шкіл збільшити до 200 [3, с. 48-54].

Поступово збільшувалися бюджети Проскурівського земства. У 1912 р. він становив 396, 9 тис. крб., 1913 р. – 455, 1 тис., 1914 р. – 486, 8 тис. [1, с. 98-201].

Земства реалізовували і певні інфраструктурні проекти. Так, у липні 1914 р. з дозволу міністра внутрішніх справ земська управа налагодила телефонний зв'язок з Кам'янцем і повітом. Його обслуговували в Проскурівському повіті 14 станцій [30, с. 49]. Загалом, уявлення про обсяги робіт земства дають його бюджети. Наприклад, у 1914 р. видатки і прибутки Проскурівського земства планувалось 464 593, 98 крб. (за іншими даними – 466 093 крб. [23, № 16, 5 лютого, с. 4]). На утримання шляхів виділялося 70 068, 32 крб., освіту – 178 999, 32 крб., медицину – 65 514, 71 крб. [4, с. 32-33].

Діяльність Проскурівського земства та його голови була помічена в губернії. Губернські земські збори 10-19 грудня 1913 р. обрали С. Кисельова членом делегації з шести осіб для представлення імператору Миколі II з приводу запровадження 50 річчя земських установ [29, с. 62]. На початку січня 1914 р. делегація була прийнята імператором [23, № 9, 19 лютого, с. 3].

Початок Першої світової війни викликав патріотичні настрої в Російській імперії. Не була винятком і Подільська губернія [17, с. 60]. Війна суттєво вплинула на діяльність земств, розширивши сферу їх опікування на забезпечення окремих потреб армії, підтримки сімей мобілізованих тощо. Також війна призупинила реалізацію деяких ініціатив земств. Зокрема, світова війна перекреслила плани перетворення Олексіївського реального училища в класичну гімназію [13, с. 276] (за іншими даними цей план було відхилено [2, с. 40-42]).

У зв'язку з початком війни земство не змогло завершити плану шкільного будівництва на 1914 р., який передбачав зведення мережі шкіл для забезпечення загального початого навчання [3, с. 48-54]. З початком війни земству не дозволили звертатися за кредитом до уряду, через що й було зупинено програму будівництва шкільних приміщень в повіті [15, № 21, 24 лютого].

Крім того, міністерством народної освіти було відхилено запропонований у жовтні 1914 р. Проскурівським земством проект державних асигнувань у сумі 1750 крб. на лікування учителів початкових училищ [24, № 1148, 31 лютого, с. 3; 23, № 107, 12 лютого, с. 4]. Але, з іншого боку, у жовтні 1914 р. Проскурівському земству було надано додаткову позику на суму 5025 крб. на покращення земського кредиту [23, № 107, 12 лютого, с. 4].

З початком світової війни Поділля і його найзахідніша частина – Проскурівський повіт – стало прифронтовою територією. Перед початком бойових дій на Поділлі зосереджувалися частини 8-ї армії Південно-Західного фронту під командуванням генерала О. Брусилова, а пізніше – розквартирувалися різні військові частини 7-ї армії [19, с. 70].

Земський голова С. Кисельов проявив себе з найкращого боку в складних умовах прифронтової Проскурівщини [12, с. 366-367]. Як голова управи брав участь у забезпеченні загальної мобілізації у Проскурівському повіті, за що згодом був відзначений світло-бронзовою медаллю. 2 серпня 1914 р. весь відділ повітової управи було введено до місцевого відділу Романівського комітету догляду за сиротами сільського стану. Кисельов допомагав діяльності Комітету допомоги хворим, пораненим і офіцерам та нижнім чинам, що виліковуються. Цей комітет очолювала донька Миколи II Анастасія [31, с. 32]. Певну частину земських працівників було мобілізовано. Так, у квітні 1915 р. начальник «Летучего санитарного отряда» земський лікар К. В. Біскупський був представлений до нагородження орденом Св. Станіслава III-го ступеня з мечами і бантом, а його помічник – Д. І. Кисельов – до Георгіївської медалі IV-го ступеня [15, № 87, 14 апреля].

З жовтня 1914 р. Проскурівське земство розпочало видання щотижневої «політичної, земської і літературної» газети «Наша земська газета», з 1 січня 1915 р. – «Земська думка» («Земская мысль») [14, с. 32; 34, с. 44]. Її редактором був С. І. Кисельов.

12-15 листопада 1914 р. відбулося чергове засідання Проскурівських повітових земських зборів. Вони встановили видатки і прибутки земства на 1915 р. Прибутки земства були встановлені в сумі 473754, 32 крб. З них на утримання шляхів виділялося 49 867, 96 крб., медицину – 66 196, 98 крб., а найбільше – на освіту – 188 359, 80 крб. [5, с. 24]. Земство прагнуло продовжити освітні проекти. Так, передбачалося відкрити 23 комплекти початкових училищ, асигнувати на побудову їх приміщень 18 400 карб. Також було вирішено просити міністерство освіти про позику в 78 200 крб. на ці потреби під 3 % річних терміном на 20 років [6, с. 41, 44, 46]. Голова зборів П. Іванов-Луцевін охарактеризував діяльність управи як у вищій мірі інтенсивну і плідну. Збори постановили винести вдячність управі за трьохрічну працю. На наступне трьохріччя головою управи був обраний С. Кисельов і інші члени управи [6, с. 48].

Бездоганну працю С. Кисельова на посаді голови Проскурівського земства підтверджує надання йому 29 грудня 1914 р. високого чину надвірного радника.

У зв'язку з війною на Поділлі утворювались різноманітні благодійницькі організації. Одна з них була створена четвертими черговими Подільськими губерньськими земськими зборами 15-22 лютого 1915 р. Його

очолив голова земства П. Александров, а до 20-ти членів входив і С. Кисельов [15, № 63, 14 марта].

Прикметно, що весною 1915 р. Проскурівське земство ухвалило реорганізувати існуючі при управі бібліотеку в повітову земську бібліотеку. Бібліотека значно розширилася: відкрилися читальня, показова виставка і пересувний музей, який побував з експозицією в усіх навчальних закладах міста і повіту [25].

У 1915 р. був розроблений проект «Проскурівського товариства розповсюдження освіти і тверезості», який мав поширювати свою дію на місто і повіт. Передбачалася широка програма відкриття бібліотек, читалень тощо [27, с. 42].

У квітні 1915 р. газета «Земська думка» надрукувала «Проект Статуту Проскурівського Товариства розповсюдження освіченості і тверезості в народі» [15, № 82, 8 апреля]. Такий проект також був опублікований у журналі «Економічне життя Поділля» [27]. Передбачалася широка програма відкриття у місті та повіті бібліотек, читалень тощо. Зазначена ініціатива була реалізацією прийнятого у лютому 1915 р. Проскурівським земством рішення організувати при бібліотеці показову виставку книг, наглядних посібників і пересувний музей учбових посібників з антиалкогольним відділом [34, с. 45].

13 квітня 1915 р. С. Кисельов разом з повітовим предводителем дворянства П. Івановим-Луцевиним, начальником гарнізону і міським головою зустрічали на станції Проскурів Миколу П. Приїхавши в 9. 30 ранку він відправився в Кам'янець і повернувся того ж дня наприкінці 18-ої години. «Попрощавшись з особами, які зустрічали тут вранці, Государ Імператор виявив бажання увійти у потяг, який відбув для подальшого слідування. Місцеве населення, яке зібралося біля переїзду, захоплено вітало Його величність вигуками «ура». Хор музики місцевого училища грав гімн...» [36, № 86, 16 апреля]. Імператор також приїздив в Проскурів 28 березня 1916 р., де «бачив 6-й ескадрон лейб-гвардії кінного полку, який їде на Північний фронт» [16].

З економічних питань, відзначимо публікацію в газеті 25 квітня 1915 р. такс на предмети першої необхідності, встановлених Проскурівською повітовою земською управою [15, № 97, 25 апреля].

Про авторитет Проскурівського земського голови С. Кисельова свідчить і його залучення до питань розвитку Проскурова. Так, 20 квітня 1915 р. засідання Проскурівської думи під головуванням міського голови С. Крушельницького ухвалило рішення уповноважити С. Кисельова підтримати особисто в Петрограді в Державному Банку прохання відкрити в Проскурові відділення цього банку. Прикметно, що С. Кисельов відмовився від виділення грошей на подорож, за що «Дума у той же момент подякувала йому» [15, № 94, 22 апреля]. Стосовно цієї риси земських діячів, що

відноситься і до С. Кисельова, відомий діяч дореволюційних органів самоврядування О. Голіцин згодом цілком слушно писав: «Всюди земець представляв собою зразок безкорисливого працівника на користь і потреби населення, якому він служив» [8, с. 358]. Питання відкриття в м. Проскуріві відділення Державного Банку, за відомостями «Економічного життя Поділля», Проскурівські земські повітові збори слухалось 28 травня 1915 р. [28].

У травні 1915 р. було опубліковано звернення Проскурівського земства до населення з пересторогою щодо спалаху епідемії холери і рекомендаціями по її профілактиці [35, с. 63-64], 26 червня – закликала до спокою і виконання звичних робіт, зокрема, збирання врожаю [35, с. 52].

Окремі аспекти діяльності С. Кисельова в Товаристві Червоного Хреста висвітлено у газеті «Земська думка». Зокрема, 3 травня 1915 р. газета повідомила своїх читачів, що С. Кисельов як помічник уповноваженого Червоного Хреста по Проскурівському повіту виїхав в діючу армію [15, № 103, 3 мая]. 11 травня 1915 р. наказом армії Південно-Західного фронту за старанну працю в часи військових дій він був нагороджений орденом Св. Станіслава II ступеня, 16 листопада 1915 р. – орденом Св. Станіслава I ступеня за вмиле виконання обов'язків помічника Уповноваженого Російського товариства Червоного Хреста по Проскурівському повіту [12, с. 367]. Також він 6 травня 1916 р. він отримав знак «За працю по землевпорядкуванню», 3 вересня – світло-бронзову медаль «За працю по загальній мобілізації 1914 р.».

Новим напрямком роботи земства в умовах війни стала справа матеріального забезпечення армії, допомога пораненим, соціальний захист сімей військовослужбовців, виготовлення одягу, взуття, амуніції для армії, закупівлі сільськогосподарської і ремісничої продукції [14, с. 110].

На Проскурівських земських зборах 28 травня 1915 р. було заплановано заслухати доповіді про поставку чобіт для армії, при призначення в повіт інспектора народних училищ і відкриття вчительської семінарії, про відкриття в м. Проскуріві відділення Державного Банку тощо [28, с. 51].

Загалом, до середини липня 1915 р. воєнні асигнування Проскурівського земства становили 84 442 крб. (це був третій показник по повітах Поділля). З цих коштів 13 987 крб. було виділено на утримання місцевих повітових комітетів і попечителів по догляду за родинами мобілізованих, 12 482 крб. – на допомогу родинам мобілізованих земських службовців, 10, 2 тис. крб. – на допомогу населенню Польщі, Галичини, Бельгії, що постраждали від війни, 1 023 крб. – на утримання госпіталів, 3 118 – на допомогу хворим і пораненим воїнам, одяг тощо, 13 333 крб. – на продукти для армії, 27 906 – на підтримку господарств мобілізованих [1, с. 98-101].

Весною 1915 р. С. Кисельов був членом комісії по реалізації врожаю в Проскурівському повіті [32, с. 63]. 15 липня 1915 р. у Вінниці відбулася нарада голів повітових земських управ Поділля, яка ухвалила рішення про закупівлю продовольства у виробників за посередництвом кооперативів [14, с. 38]. Восени 1915 р. Проскурівське і Гайсинське земство продали Київському інтендантству 15 907 голів скоту [33, с. 56]. У грудні 1915 р. було ухвалено рішення про формування державних і місцевих продовольчих запасів. Місцевий запас мали утворювати органи самоврядування.

Таким чином, до 1917 р. С. Кисельов зробив в Проскуріві непогану кар'єру. Він мав у повіті повагу, з його думкою рахувалися в губернії. Свідченням цього є те, що у лютому 1917 р. Подільська губернська земська управа обрала Подільський губернський продовольчий комітет (координуючий орган в справах постачання продовольством). Його виконавчим органом була оборона Рада з 11 осіб. Пропозицію очолити Подільський губернський продовольчий комітет отримав саме С. Кисельов. Навіть після своєї відмови, він був включений до складу його Ради [26; 21].

Тим часом, війна надзвичайно загострила кризові явища в Російській імперії. Ще влітку 1915 р. настроїв подолян почали змінюватись. Тоді вже вони відчували негативний вплив війни [17, с. 60]. За час світової війни з сільської місцевості було мобілізовано до армії 50 % працездатних чоловіків, податки в сільському господарстві зросли втричі [9, с. 32]. Мобілізації запасних, призови новобранців, наряди на тиллові роботи, численні реквізиції – все це важким тягарем лягло на плечі селян [20, с. 3]. Начальник Подільської жандармерії у жовтні 1915 р. відзначив, що незважаючи на відсутність активних форм протесту, робітництво бажає швидшого закінчення війни внаслідок великої дорожнечі життя; селянство незадоволене урядом через поразки на фронті й безладдя в тилу; буржуазія об'єднується на платформі критики дій і розпоряджень уряду та вимоги утворення відповідального перед Державною Думою міністерства [17, с. 60].

На початку 1917 р. у Петрограді відбулась Лютнева революція, наслідком якої стало повалення самодержавства. Хвиля революційних подій докотилася і до Поділля. Діяльність Проскурівського земства в черговий раз зазнала важливих змін.

Отже, в роки Першої світової війни Проскурівське земство продовжило активну діяльність. Головними її напрямками була господарська, культурно-освітня галузі. Новою сферою активності земства було його залучення на допомогу діючій армії, підтримка родин військовослужбовців тощо. Разом з тим, війна призупинила реалізацію низки важливих проєктів земства, зокрема, унеможливила зведення мережі шкіл для забезпечення загального початого навчання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Асигнованія губернскихъ и уездныхъ земствъ на нужды, вызванныя войной. – М., 1916. – 208 с.
2. Боголюбова І. М. Учбові заклади Проскурова в ХІХ – на початку ХХ ст. / І. М. Боголюбова // Культура Поділля: історія і сучасність. Матеріали другої науково-практичної конференції, присвяченої 500-річчю м. Хмельницького 27-29 серпня 1993 р. – Хмельницький, 1993. – С. 42-44.
3. Бржосніовскій І. Изъ постановленій Уездныхъ Земскихъ Собраний Подольской губернии, осеней сессіи 1913 г. / І. А. Бржосніовскій // Экономическая жизнь Подолии. – 1913. - № 24. – 15 декабря. – С. 48-54.
4. Бржосніовскій І. Земскія смѣты по Подольской губернии на 1914 г. / І. Бржосніовскій // Экономическая жизнь Подолии. – 1914. - № 1. – 1 января. – С. 32-33.
5. Бржосніовскій І. А. Земскія смѣты по Подольской губернии на 1915 г. / І. Бржосніовскій // Экономическая Жизнь Подоллии. – 1915. – Апрель. № 6. – С. 20-24.
6. Бржосніовскій І. А. Обзоръ постановленій Уездныхъ Земскихъ Собраний, Подольской губернии, осеней сессіи 1914 г. Ольгопольского, Проскуровского и Ушшицкого / І. Бржосніовскій // Экономическая Жизнь Подоллии. – 1915. – Апрель. № 8. – С. 35-56.
7. Глушковецький А. Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії: монографія / А. Глушковецький. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2010. – 400 с.
8. Голицын А. Д., кн. Воспоминания / Сост., подгот. текста, послесл., указатель имен А. К. Голицына / А. Д. Голицын – М.: Русский путь, 2008. – 608 с.
9. Гуменюк С. К. Хмельницька область / С. К. Гуменюк // Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К., 1971. – С. 9-64.
10. Дорошенко-Савченко Н. Початки національної революції на Проскурівщині (Спогад) (2) / Н. Дорошенко-Савченко // Сводоба. Український щоденник. - 1955. - № 250. – 29 грудня. - С. 2.
11. Дровозюк Л. М. Земства і народна школа на Правобережній Україні у 1904-1920 рр. / Л. М. Дровозюк – Вінниця: «УНІВЕРСУМ-Вінниця», 1997. – 48 с.
12. Єсюнін С. М. С. Кисельов: від «молодшого юриста» до губернського старости / С. М. Єсюнін // Матеріали Х Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 365-371.
13. Єсюнін С. М. Проскурівське реальне та комерційне училища на початку ХХ ст. / С. М. Єсюнін // Освіта, наука і культура на Поділлі. Зб. наук. праць. – Т. 6. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 273-279.

14. Завальнюк О. М., Стецюк В. Б. Земства Поділля в добу Української революції 1917-1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк – Кам'янець-Подільський, 2009. – 220 с.
15. Земская мысль. Политическая, общественная и литературная газета, издаваемая Проскуровской Земской Управой. – 1915.
16. Император Николай II. Дневники – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/db/nikolay-2/index.html>
17. Комаренко О. Ю. Деякі аспекти суспільно-політичного життя на Поділлі в липні 1914-лютому 1917 р. / О. Ю. Комаренко // Тези доповідей десятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції 6 вересня 1991 р. – Вінниця, 1991. – С. 60.
18. Кравчук О. М. Просурівський період в житті і діяльності Сергія Івановича Кисельова / О. М. Кравчук // Матеріали III науково-краєзнавчої конференції «Місто Хмельницький в контексті історії України» / Ред. кол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І., Єсюнін С. М. (співголова, відповід. редактор) та ін. – Хмельницький, 2011. – С. 177-189.
19. Мещишин А. І. Хмельницький / А. І. Мещишин // Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. – К., 1971. – С. 65-92.
20. Михайлюк О. Г. Класова боротьба в подільському селі в роки першої світової війни / О. Г. Михайлюк // Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція історії дожовтневого періоду). – Кам'янець-Подільський, 1985. – С. 3-4.
21. Об образовании губернского, уездных и волосных Продовольственных Комитетов // Свободный Голось. – 1917. - № 9. – 24 марта. – С. 4.
22. Отчет Проскуровской Уездной Земской Управы третьому очередному Уездному Земскому Собранию созыва 1913 г. – Проскуров: Типо-литогр. Д. Л. Левита, 1913. – 96 с.
23. Подоля. – 1914.
24. Подолянинь. – 1914.
25. Синиця Н. До 110-річчя бібліотеки ім. М.Островського / Н. Синиця // Проскурів. - 2011. - 3 лютого. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://proskuriv.info/index.php/2010-12-20-09-11-47/191-2011-02-03-13-54-56?format=pdf>
26. Хроника // Свободный Голось. – 1917. - № 8. – 23 марта. – С. 2.
27. Хроника // Экономическая Жизнь Подоллии. – 1915. – Апрель. № 6. – С. 42.
28. Хроника // Экономическая Жизнь Подоллии. – 1915. – Апрель. № 7. – С. 51.
29. Экономическая жизнь Подолии. – 1913. - № 23. – 1 декабря.
30. Экономическая жизнь Подолии. – 1914. - № 14. – 15 июля.
31. Экономическая жизнь Подолии. – 1914. - № 19. – 1 ноября.
32. Экономическая жизнь Подолии. – 1915. - № 10. – май.

33. Экономическая жизнь Подолии. – 1915. - № 14. – ноябрь.
34. Экономическая жизнь Подолии. – 1915. - № 4. – февраль.
35. Экономическая жизнь Подолии. – 1915. - № 9. – май.
36. Юго-Западный Край. – 1915. - № 86.

М. Горбатюк

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ А. НІКОВСЬКОГО У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна без сумніву є однією із найбільших трагедій людства. Але ця війна була не лише зіткненням двох гігантських військово-політичних блоків за економічну гегемонію у світі. Вона також подарувала багатьом народам Європи надію на здобуття власної незалежності та формування власної політичної нації. Багато громадських і політичних діячів Європи та України, які після 1917-1918 рр. почали відігравати непересічну роль у житті своєї держави і свого народу, формували свої політичні переконання та організаційні навички під час війни і завдяки їй. Одним із таких діячів був Андрій Васильович Ніковський.

Різні аспекти діяльності А. Ніковського відображені у низці досліджень П. Дунай, Н. Миронець, Ю. Середенко та ін. [3; 10-11; 17]. Проте, у доволі об'ємній історіографії праць про діяча, все ще наявні незначні білі плями, а деякі питання потребують уточнення. Малодослідженим тривалий час залишалося і питання громадсько-політичної діяльності А. Ніковського у роки Першої світової війни, авторський погляд на яке подаємо нижче.

Перша світова війна стала для А. Ніковського та значної частини українського громадянства великою несподіванкою. Принаймні у переддень війни у громадсько-політичних колах, що гуртувалися навколо Товариства українських поступовців та газети «Рада», не існувало єдиної позиції на випадок військового конфлікту між Антантою і Троїстим союзом. Аналізуючи тогочасну публіцистику у редакційній А. Ніковським «Раді», можна стверджувати, що реакція газети та її редактора на події світового масштабу була переважно ситуативною. Зокрема, у статті «Франц Фердинанд», що побачила світ 15 червня 1914 р. А. Ніковський намагався з нейтральних позицій аналізувати події, пов'язані з убивством спадкоємця австрійського престолу, але в його словах відчувався дух слов'янського єднання, симпатія до сербів і антипатія до австрійців [13].

Через кілька днів після цього відбулася нарада А. Ніковського, Є. Чикаленка та членів редакції з приводу ставлення «Ради» до майбутньої війни. Всі присутні визнали за неможливе вести газету в російсько-патріотичному напрямку, оскільки вважали, що перемога Росії у війні призведе до посилення національного гніту, а її розгром – до визволення українців. Нарада вирішила, що газета повинна зайняти нейтральну позицію,

- Лавренко Валерія Сергіївна** – к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара.
- Лисий Анатолій Кононович** – к.і.н., доцент, викладач Барського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. М. Грушевського.
- Лубковська Анна Олександрівна** – студентка інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.
- Матвєєва Богдана Ігорівна** – студентка інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.
- Мельник Наталія Миколаївна** – викладач суспільних дисциплін Вінницького технічного коледжу.
- Мельничук Олег Анатолійович** – д.і.н., професор, завідувач кафедрою всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.
- Панчук Інна Миколаївна** – студентка інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.
- Паращук Людмила Миколаївна** – студентка інституту історії, етнології і права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.
- Питльована Лілія Юрївна** – к.і.н., доцент кафедри світової історії нового та новітнього часу Українського католицького університету (м. Львів).
- Піковська Тетяна Валентинівна** – к.і.н., фахівець підготовчого відділення Вінницького національного аграрного університету.
- Поп Іван Іванович** – д.і.н., професор, лауреат премії «Shola Ludus» і премії імені Антона Годінки (Угорщина) (м. Хеб, Чеська Республіка).
- Поп Юрій Іванович** – д.і.н., професор кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.
- Порочкина Ірина Макаровна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології Санкт-Петербурзького державного університету.
- Пугач Вячеслав Вікторович** – викладач кафедри тактики та загальновійськових дисциплін Харківського університету Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба.
- Ратушняк Ігор Іванович** – викладач кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М. Пирогова.
- Рєєт Олександр Петрович** – д.і.н., професор, член-кор. НАН України, заступник директора Інституту історії України НАН України.
- Рекрут Валерій Пилипович** – к.і.н., член Національної спілки краєзнавців України (м. Київ).

Наукове видання

Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.:

***матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4
квітня 2015 р***

Відповідальний редактор *Зінько Ю. А.*
Відповідальний секретар *Кравчук О. М.*
Технічний редактор *Горбаткова О. А.*

Підписано до друку 24.03.15.
Формат 84x60/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 21,87. Обл.-вид. арк. 20,34.
Наклад 300 прим. Зам. № 7292.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Нілан-ЛТД»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21027, а/я 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 69-67-69, 603-000.